

СОЛОМОН ПАВЛОВИЧ ВАССЕР

(до 70-річчя від дня народження)

26 серпня 1946 р. виповнюється 70 років від дня народження і 50 років наукової діяльності співробітника Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, члена-кореспондента НАН України, професора, доктора біологічних наук Соломона Павловича Вассера.

С.П. Вассер народився в сім'ї інтелігентів. Його батько Павло Соломонович під час війни пройшов бойовий шлях від рядового до майора, завершив її інвалідом 2-ої групи, маючи 18 поранень. Після війни закінчив юридичний факультет Львівського університету і став відомим адвокатом. Мати Соломона Павловича була професійною актрисою Одеського музично-драматичного театру, а згодом викладала естетику і етику в профтехучилищі, виховувала трьох дітей.

Після закінчення школи у м. Берегово Закарпатської обл. у 1964 р. С.П. Вассер вступив на біологічний факультет Ужгородського державного університету, обравши спеціалізацію по кафедрі систематики та морфології рослин, яку очолював професор В.І. Комендар. З перших курсів Соломон Павлович зацікавився макроскопічними грибами. На той час на кафедрі УЖДУ не було спеціалістів з мікології, тому В.І. Комендар звернувся по допомогу в Інститут ботаніки АН УРСР до д.б.н. М.Я. Зерової, відомого українського агариколога. Під її наглядом С.П. Вассер, студент 3-го курсу, на літній практиці 1967 р. розпочав ознайомлення з макроміцетами лісів Українських Карпат.

© І.О. ДУДКА, В.П. ГЕЛЮТА, Н.А. БІСЬКО,
Т.В. АНДРІАНОВА, Г.А. ГРОДЗИНСЬКА, 2016

У 1969 р. Соломон Павлович вступив до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР за спеціальністю «мікологія». Вчена рада Інституту призначила М.Я. Зерову його офіційним науковим керівником. За її порадою С.П. Вассер обрав темою аспірантської роботи вивчення шапинкових базидіомицетів степової зони України. Великий ентузіазм, надзвичайна працьовитість, вміння ефективно розподілити час дозволили С.П. Вассеру не тільки зібрати у несприятливих для макроміцетів кліматичних умовах степу України та ідентифікувати величезний фактичний матеріал (630 видів), а й здійснити його глибокі таксономічний, фітоценологічний, географічний аналізи, підготувати і вчасно захистити в 1973 р. кандидатську дисертацію на тему «Шляпочные грибы (пор. *Boletales*, *Agaricales* и *Russulales*) степной зоны Украины». У 1977 р. матеріали дисертації були оформлені С.П. Вассером (у співавторстві з І.М. Солдатовою) як монографія «Высшие базидиомицеты степной зоны Украины».

Вивчаючи видову різноманітність макроміцетів степів України, молодий вчений визначився з об'єктом подальших досліджень, обравши родину *Agaricaceae* як перспективний для пізнання морфології, екології, географії, систематики і філогенії таксон відділу *Basidiomycota*. З 1973 р. С.П. Вассер здійснює серію експедицій до різних ботаніко-географічних районів України, наприкінці 70-х років проводить мікологічні обстеження низки регіонів Сибіру, Алтаю та Далекого Сходу СРСР. Метою цієї роботи був збір представників родини *Agaricaceae* для з'ясування їхнього поширення, приуроченості до певних типів рослинності, екологічних умов тощо. Водночас він інтенсивно опрацьовує отримані за обміном з найвідоміших мікологічних гербаріїв світу типові зразки видів цієї родини. Крім рішення специфічних завдань з систематики і номенклатури агарикових грибів, вчений в цей період обмірковує і формулює своє бачення загальнобіологічних проблем походження і родинних зв'язків представників порядку *Agaricales* і гастероміцетів у світлі найновіших тогочасних досягнень мікології. Результатом напруженої самовідданої праці стає видання у серії «Флора грибів України» випуску, присвяченого грибам родини *Agaricaceae* (Вассер, 1980). Цей випуск засвідчив появу в Україні провідного агариколога світового рівня.

Наступні роки (1981–1982) С.П. Вассер присвятив підготовці та оформленню докторської дисер-

тації «Агариковые грибы (*Agaricaceae* (Fr.) Cohn.) Советского Союза». У ній він висловив свої теоретичні погляди на час і місце виникнення представників родини *Agaricaceae*. Вихідні позиції вченого, на яких базувався його підхід до встановлення історичного часу появи предків сучасних агарикових грибів, полягали у загальновизначених фактах їх біології: 1) представники родини є облігатно немікоризними; 2) ареали сучасних видів обмежені Північною півкулею. Визнаючи, як і більшість інших мікологів, первинність сапротрофізму, С.П. Вассер висловив припущення про виникнення примітивних агарикових у нижньому карбоні або пермі та про досягнення представниками родини стадії розквіту у крейдовому періоді. За місце виникнення цих грибів С.П. Вассер прийняв Південно-Східну Азію і Меланезію. Виходячи з того, що всі роди *Agaricaceae* трапляються у нижніх широтах, причому найпримітивніші відомі тільки тут, а у високих широтах не виявлені, він припускав можливість появи центрів виникнення цих грибів також в Африці й Південній Америці. Після схваленого науковою мікологічною громадськістю захисту цієї роботи (1982 р.) основні її положення С.П. Вассер виклав у монографії «Агариковые грибы СССР» (1985). За внесок у розвиток агарикології С.П. Вассер у 1991 р. був нагороджений премією Фонду Олександра та Хелен Сміт (США). Згодом вчений видав ще один випуск «Флори грибів», присвячений мухомором грибам (1992 р.).

Вражаюча енергія і надзвичайна працездатність Соломона Павловича прислухалися тому, що у 70-90-ті роки ХХ ст., крім основного флористико-систематичного напрямку його наукової діяльності, сконцентрованого на агарикових грибах і вищих базидіоміцетах в цілому, він продукував ідеї і брав безпосередню і надзвичайно активну участь у заснуванні інших, не менш важливих наукових розробок, пов'язаних із макроміцетами. Насамперед слід згадати його визначальну роль у започаткуванні у відділі мікології досліджень з промислового культивування їстівних грибів. За його активної участі вперше в Україні були проведені дослідження, спрямовані на вдосконалення технології промислового вирощування печериці двоспорової, а саме: селекція нових високопродуктивних вірусостійких штамів, оптимізація складу компостів з додаванням стимулюючого додатку – солодових проростків. У результаті багаторічної роботи авторському колективу, до складу якого входив С.П. Вассер, вдалося вперше в СРСР селекціонувати три високоврожайні штами *Agaricus bisporus* та отримати на них авторські свідоцтва. Великий внесок С.П. Вассер зробив у

розробку технології екстенсивного культивування нового для грибівництва України виду їстівного гриба – гливи звичайної, яка була апробована і впроваджена у лісгоспах Львівської, Рівненської, Тернопільської, Волинської й Київської областей. Схрещування моноспорових штамів *Pleurotus ostreatus*, скринінг отриманих гібридів, проведений колективом дослідників за безпосередньою участю С.П. Вассера, дозволив отримати високопродуктивний штам цього цінного виду гриба, який захищено авторським свідоцтвом. За цикл робіт із промислового культивування їстівних грибів С.П. Вассер разом з колегами отримав премію імені М.Г. Холодного НАН України (1981 р.).

С.П. Вассер є засновником нового напрямку мікологічної науки – фундаментального дослідження лікарських макроміцетів – продуцентів фармакологічно цінних речовин. Завдяки енергії, ентузіазму, комунікабельності та працездатності йому вдалося започаткувати видання та очолити міжнародний журнал «International Journal of Medicinal Mushrooms», статті в якому охоплюють широке коло проблем, присвячених біології лікарських грибів, біотехнології їхнього культивування, синтезу біологічно активних речовин, механізмам їх впливу на організм людини. За його ініціативи та всебічної підтримки у 2001 р. у Києві була проведена I Міжнародна конференція «Perspectives of medicinal mushrooms in health care and nutrition in the 21st century», яка зібрала 540 дослідників з 52 країн світу. Міжнародні конференції, присвячені проблемам розвитку цього напрямку мікології, нині проходять у різних країнах світу 1 раз на два роки.

Соломон Павлович завжди з цікавістю ставився до всього нового – як напрямків дослідження, так і молодих науковців, розвиваючи потенціал останніх. Не тільки технології культивування їстівних і лікарських грибів привертали увагу ювіляра. Слід згадати, з яким ентузіазмом він організовував першу конференцію з хемотаксономічних досліджень спорових рослин, як намагався розвивати нові, експериментальні напрямки у таксономії грибів.

Після аварії на ЧАЕС у 1986 р. С.П. Вассер як вчений і громадянин спрямував зусилля на дослідження рівнів радіаційного забруднення грибів та рослин криптогамного блоку в біогеоценозах України, розташованих на різній відстані від ЧАЕС. Результати багаторічних досліджень були підсумовані у колективних монографіях «Накопичення радіонуклідів споровими рослинами і вищими грибами України» (1995 р.), «Макроміцети: лекарственные свойства и биологические особенности» (2012 р.), «Микобиота Украинского Полесья» (2013 р.).

Свій вагомий внесок С.П. Вассер зробив як першопроходець у справу охорони рідкісних та зникаючих видів макроміцетів. Саме його аналіз стану цих грибів ліг в основу списку видів, що були запропоновані для включення до «Червоної книги України» (1996 р.). До цієї роботи він залучив співробітників відділу мікології – А.С. Бухало, Т.Л. Горову, І.О. Дудку та М.Ф. Сміцьку. Соломон Павлович – автор статей про десять видів грибів із 30, занесених до даного державного документа. Розробки вченого з цього напрямку досліджень також використані і при складанні наступного видання «Червоної книги України» (2009), де він теж є спів-автором ряду статей.

У житті та діяльності кожної людини бувають важливі переламні моменти. Для С.П. Вассера, який зі студентських років мріяв стати мікологом і всією своєю подальшою діяльністю блискуче реалізував цю мету, перший такий момент пов'язаний з 1985 р. Тоді дирекція Інституту запропонувала молодому 39-річному доктору наук очолити відділ альгології (тепер фікології). Огляд наукових досягнень Соломона Павловича в цій галузі представлятимуть його колеги-альгологи. В статті від колег-мікологів зазначимо лише, що С.П. Вассер багато доброго зробив для альгології і співробітників цього відділу, який він очолював протягом 10 років (1985–1994).

Другий переламний момент у житті С.П. Вассера стався в 1994 р., коли його запросили на роботу за контрактом до Інституту еволюції при університеті м. Хайфа (Ізраїль). Тут повною мірою розкрився організаційний та дослідницький талант цього обдарованого науковця. Він розгорнув піонерні дослідження з мікобіоти нової для нього країни – Ізраїлю. С.П. Вассер дослідив і видав флору агарикальних грибів Ізраїлю, надав значного поштовху у розвитку мікології і знань про гриби у цій країні. Соломоном Павловичем було засновано Міжнародний центр біорізноманіття та біотехнології спорових рослин та грибів у Інституті еволюції при Хайфському університеті та лабораторію з вивчення лікарських властивостей макроміцетів. Він створив успішний колектив науковців, які прибули до Хайфи з різних країн світу, в тому числі й колишніх республік СРСР (Грузії, Росії, України). Проведені перші дослідження мікроміцетів Мертвого моря, значно поповнені відомості про гриби пустельних районів, Еволюційного каньону, Голанських висот та ін. Результатом його спільних досліджень із спеціалістами-мікологами різних країн, а найчастіше з вихідцями з України, стали книги з різноманіття ґрунтових грибів, борошністороссяних, сажкових та інших грибів і лишайників.

Особливо слід відзначити роль С.П. Вассера у підготовці молоді з України. Так, під його керівництвом дисертації доктора філософії захистили М.Я. Дідух, С.О. Войтюк, К.Г. Савченко та М.О. Крахмальний. Зазначимо, що їхні роботи виконані на надзвичайно високому рівні, оскільки усі молоді науковці отримали дипломи з відзнакою (*cum lauda*). Соломон Павлович органічно поєднав наукові інтереси та дослідження як молоді, так і спеціалістів старшого покоління. Так, до університету м. Хайфа неодноразово запрошувалися фахівці Інституту ботаніки НАН України – мікологи Т.В. Андріанова, В.Т. Білай, А.С. Бухало, В.П. Гелюта, Г.А. Гродзинська, С.В. Решетников та Е.Ф. Соломко, а також фікологи О.М. Виноградова, П.М. Царенко та інші. Завдяки цій успішній співпраці засновано серію монографічних видань «Biodiversity of Cyanoprocarvates, Algae and Fungi of Israel», опубліковані сотні статей у високорейтингових міжнародних журналах.

Мікологи світу високо оцінили внесок Соломона Павловича в науку. На його честь названо ряд видів грибів і лишайників, зокрема *Agaricus wasseri* Bon & Courtec., *Caloplaca wasseri* Khodos. & S.Y. Kondr., *Lepiota wasseri* Bon, *Leveillula wasseri* Voytyuk & V.P. Heluta, *Lichenochora wasseri* S.Y. Kondr. та *Pachykytospora wasseri* Zmitr., Malysheva & Spirin.

С.П. Вассер є членом редколегій кількох міжнародних журналів з ботаніки, мікології, екології та медицини, членом міжнародних наукових товариств та комітетів. Він – голова редакційної ради «Українського ботанічного журналу» і головний редактор журналу «Альгологія».

В особі Соломона Павловича його колеги і друзі мають унікальний приклад поєднання яскравого таланту дослідника і організатора науки з високими людськими якостями. На довгому життєвому шляху, долаючи перешкоди, він не зрадив юнацькій мрії і став видатним мікологом світового рівня. В колективі Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України С.П. Вассера цінують як мудру, інтелігентну, доброзичливу людину, здатну прийти на допомогу в скрутній ситуації, надати слушну пораду, підтримати у важкі моменти життя, Людину щедрої душі і гарячого серця.

У ці золотаві серпневі дні світова мікологічна громада, ботаніки і мікологи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України сердечно вітають Соломона Павловича Вассера з видатним ювілеєм і щиро зичать йому міцного здоров'я, оптимізму, постійного спілкування з природою, цікавих відкриттів у світі грибів, узагальнення набутих знань про царство *Fungi* у нових монографіях.

*І.О. ДУДКА, В.П. ГЕЛЮТА, Н.А. БІСЬКО,
Т.В. АНДРІАНОВА, Г.А. ГРОДЗИНСЬКА*